

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.21>
УДК:342

**ПРЯМА ДІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ФОКУСІ:
ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ТА СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ
ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ СУДІВ**

Савчин М.В.,

*доктор юридичних наук, професор, директор,
НДІ порівняльного публічного права та
міжнародного права,
Ужгородський національний університет
ORCID: 0000-0002-9551-1203*

Завидняк А.,

*аспірантка кафедри адміністративного та
фінансового та інформаційного права,
Ужгородський національний університет*

Олашин В.В.,

*адвокат, аспірант кафедри адміністративного та
фінансового та інформаційного права,
Ужгородський національний університет
ORCID: 0000-0002-8638-8004*

Савчин М. В., Завидняк А., Олашин В. В. Пряма дія Конституції України у фокусі: доступ до правосуддя та судовий контроль за виконанням рішень судів.

Належне виконання судових рішень є складником загального поняття доступності правосуддя, оскільки йде мова про поновлення порушених прав з боку третіх осіб чи з боку публічної влади. З точки зору верховенства конституції у статті проаналізовано забезпечення виконання судових рішень у взаємозв'язку із доступом до правосуддя. У першій частині розкрито співвідношення конституційних та міжнародних стандартів доступу до правосуддя. У другій частині висвітлено основні компоненти доступу до адміністративного правосуддя. У третій частині роботи проаналізовано стандарти належної правової процедури та здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Оскільки, ми говоримо про судовий контроль за виконанням судового рішення та виконання такого рішення, як способів досягнення результату для осіб, що звернулися за захистом своїх прав з позовом до суду, то варто зупинитися саме на заявниках. Такими у виконавчому провадженні будуть сторони виконавчого провадження, а точніше одна із сторін – стягувач.

Доступ до правосуддя у контексті принципів конституційного і міжнародного права трактується виходячи із того, що право на судовий захист не є абсолютним і таке може бути обмежене на засадах пропорційності, зокрема з міркувань процесуальної економії, ефективності та дієвості юридичного захисту. Поняття доступу до правосуддя впливає із розуміння правової держави та верховенства права у їх співвідношенні. Компонентами доступу до правосуддя є наступні: 1) досудові процедури врегулювання, зокрема медіацію; 2) доступ до правничої допомоги та судові збори; 3) строки розгляду справи; 4) порядок оскарження судових рішень; 5) ефективність та дієвість виконання судових рішень. У комплексі вони утворюють поняття доступності правосуддя, яке має завершений характер при умові ефективного виконання судових рішень у розумні строки. На це впливають низка інституційних та процедурних чинників, які залежать від ступеня розвитку правової культури суспільства.

Ключові слова: верховенство права, виконання судових рішень, доступ до правосуддя, досудове врегулювання, право на судовий захист, правова держава, судовий контроль.

Savchyn M., Zavydniak A., Olashyn V. Direct Effect of the Constitution of Ukraine in Focus: Access to the Justice and Judicial Control of the Enforcement of Judgment.

Proper enforcement of court decisions is part of the general concept of access to justice, as it involves the restoration of violated rights by third parties or public authorities. From the point of view of the supremacy of the constitution and their direct effect, the article analyzes the enforcement of court decisions in relation to access to justice. The first part reveals the relationship between constitutional and international standards of access to justice. The second part highlights the main components of access to administrative justice. The third part of the paper analyzes the standards of due process and judicial control over the execution of court decisions. Since we are talking about judicial control over the execution of a court decision and the execution of such a decision as ways of achieving results for persons who have applied for protection of their rights with a lawsuit, it is worth focusing on the applicants. Such in the enforcement proceedings will be the parties to the enforcement proceedings, or rather one of the parties - the claimant.

Access to justice in the context of the principles of constitutional and international law is interpreted on the grounds that the right to judicial protection is not absolute and may be limited on the basis of proportionality, in particular for reasons of procedural economy, efficiency and effectiveness of legal protection. The concept of access to justice follows from the understanding of the rule of law and Rechtsstaat in their relationship. The components of access to justice are the following: 1) pre-trial settlement procedures, in particular mediation; 2) access to legal aid and court fees; 3) terms of consideration of the case; 4) the procedure for appealing court decisions; 5) efficiency and effectiveness of execution of court decisions. Together, they form the notion of access to justice, which is complete provided that court decisions are effectively enforced within a reasonable time. This is influenced by a number of institutional and procedural factors that depend on the degree of development of the legal culture of society.

Key words: access to justice, execution of court decisions, judicial control, pre-trial settlement, right to judicial protection, Rechtsstaat, rule of law.

Вступ. Без виконання судових рішень їх юридичний ефект фактично нуліфікується. Належне виконання судових рішень є складником загального поняття доступності правосуддя, оскільки йде мова про поновлення порушених прав з боку третіх осіб чи з боку публічної влади. Проблематика виконання судових рішень є доволі гострою для України. На цій основі будувалося рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі Віталія Кулика та іншого 191 заявника [8], в якій Україна взамін зняття скарг про невиконання судових рішень із розгляду Суду взяла на себе зобов'язання компенсувати кожному заявникові по тисячу євро.

Це ніби на перший погляд компромісне рішення показало глибинну проблему у забезпеченні виконання судових рішень, що загалом підриває легітимність України як правової держави, в якій права людини мають поважатися і гарантуватися. У цій статті з точки зору верховенства конституції буде проаналізовано забезпечення виконання судових рішень у взаємозв'язку із доступом до правосуддя. У першій частині піде мова про співвідношення конституційних та міжнародних стандартів доступу до правосуддя. У другій частині буде розкрито основні компоненти доступу до адміністративного правосуддя. У третій частині роботи буде проаналізовано стандарти належної правової процедури та здійснення судового контролю за виконанням судових рішень.

1. Конституційні гарантії доступу до правосуддя та міжнародні стандарти правозахисту. Методологічною основою розуміння доступу до правосуддя є універсальність судового контролю над діями публічної влади, чим досягаються конституційні цілі щодо обмеження влади та захисту прав людини. Згідно з абзацом першим статті 19 Основного Закону ФРН встановлено правила, які в німецькій конституційній доктрині ще називають «короною правової держави» [3, с. 269, 271]:

«Якщо права якої-небудь особи порушені публічною владою, йому надається можливість звернутися в суд. Оскільки не встановлена інша підсудність, то використовується звернення в суд загальної юрисдикції».

У такий спосіб захист прав і свобод людини набуває універсального характеру, в силу чого суд гарантує їх захист у разі прогалин та колізій у поточному законодавстві. Також це створює норматив-

ну основу для усунення свавілля в актах публічної адміністрації, оскільки такі повинні відповідати критеріям юридичної визначеності, обґрунтованості та поваги до прав людини.

1.1. Поняття доступу до правосуддя. Доступ до правосуддя трактується виходячи із того, що право на судовий захист не є абсолютним, тобто воно може бути обмеженим на засадах пропорційності, зокрема з міркувань процесуальної економії, ефективності та дієвості юридичного захисту. Загалом доступ до правосуддя впливає зі змісту статей 3, 8 та 55 Конституції України, які визнають людську гідність як найвищу цінність, пряму дію Конституції та права на судовий захист. Поняття доступу до правосуддя впливає із розуміння правової держави, яку у цьому контексті Конституційний Суд України (далі – КСУ) трактує в аспекті виконання судових рішень як аспект правової державності: «виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової» [28]. Але цього недостатньо для розуміння доступу до правосуддя.

Загалом, компонентами доступу до правосуддя можна вважати такі: 1) досудові процедури врегулювання, зокрема медіацію; 2) доступ до правничої допомоги та судові збори; 3) строки розгляду справи; 4) порядок оскарження судових рішень; 5) ефективність та дієвість виконання судових рішень. У комплексі вони утворюють поняття доступності правосуддя, яке має завершений характер при умові ефективного виконання судових рішень у розумні строки. На це впливають низка інституційних та процедурних чинників, які залежать від ступеня розвитку такого явища, як правова культура.

В аспекті ефективного забезпечення виконання судових рішень як складника доступу до правосуддя КСУ вказав на необхідність неухильного та повного їх виконання, оскільки воно також забезпечує принцип правової держави та права на судовий захист [29]:

«Виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави.»

Також КСУ пізніше наголосив на тому, що обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання [30]. Якщо більш предметно та конкретно говорити, то тут мається на увазі забезпечення процесу виконання судових рішень, які тепер на підставі Закону про виконавче провадження [24; 25] здійснюється державними і приватними виконавцями з метою ефективного поновлення порушених прав як складника забезпечення права на судовий захист. Сутністю таких позитивних обов'язків держави є організаційне забезпечення діяльності державних виконавців та здійснення контролю над діяльністю приватних виконавців.

Якщо взяти, до прикладу, діяльність приватних виконавців, то стосовно них Міністерство юстиції здійснює повноваження щодо їх відбору, навчання, підвищення кваліфікації, здійснення державного реєстру та вводить дію дисциплінарної комісії щодо їх притягнення до дисциплінарної відповідальності (стаття 17 Закону про органи примусового виконання рішень). Натомість, композиція згаданої Дисциплінарної комісії приватних виконавців доволі конфліктогенна, оскільки на паритетних засадах по чотири її члена призначаються Мінюстом та З'їздом приватних виконавців, а також один член від Ради суддів України (стаття 19 згаданого Закону). У разі виникнення певних питань чи так званого розділеного голосування вирішальне слово може належати члену/кині, призначеного/ій Радою суддів. Тому за аналогією із конституційною композицією Вищої ради правосуддя (в якій більшість складають представники суддівського корпусу) більшість членів цієї комісії би мали складати приватні виконавці, оскільки вони як і адвокати, нотаріуси є представниками вільної професії, діяльність якої здійснюється на засадах самоврядності і саморегулювання. Це також впливає із конституційного принципу поділу влади, відповідно до якого діє система стримувань і противаг, що зокрема означає, що органи виконавчої влади (тут – Мінюст) є підвизними і підконтрольними, а не навпаки.

1.2. Принцип *res judicata* та виконання судових рішень. Із принципу довіри як основи легітимності публічної влади та юридичної визначеності впливає, що судові рішення, які набрали законної

сили не можуть довільно змінюватися. Для такого перегляду мають існувати виключні обставини, зокрема ухвалення рішень КСУ, ЄСПЛ, внесення змін до Конституції України, істотна зміна стану правового регулювання. При цьому мають бути наведені вагомі аргументи для зміни юридичної позиції, що може здійснювати переважно суд касаційної інстанції. Класичним розумінням принципу є висловлена позиція ЄСПЛ у справі *Brumarescu v Romania*, згідно з яким «у будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлено під сумнів» [1], окрім випадків, коли судові рішення містить «фундаментальні дефекти», які атакують право заінтересованої особи бути заслуханою чи вчинені істотні процедурні порушення, які впливають на сутність судового рішення [31]. Це означає невідворотність виконання судових рішень, що набрали законної сили.

Неухильність виконання судового рішення є важливим складником юридичної визначеності, елементом якої виступає також і стандарт. У силу цих стандартів можливо поєднувати різні процедури та засоби, які мають переслідувати мету ефективного виконання судового рішення. Як вказав КСУ в одному зі своїх рішень [27]:

«Зміни способу та порядку виконання рішення є однією з процесуальних гарантій захисту та відновлення захищених судом прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Зі змісту та призначення інституту зміни способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови вбачається, що він є ефективним процесуальним засобом, який спрямований на гарантування виконання судового рішення.»

З урахуванням практики ЄСПЛ сьогодні КСУ стоїть на позиції, що остаточне обов'язкове судові рішення не має виконуватися на шкоду одній зі сторін; і саме на державу покладено позитивний обов'язок створити систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на практиці, і гарантувала б їх виконання без неналежних затримок. Ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невинуватених затримок, а держава і її органи відповідальні за повне та своєчасне виконання судових рішень, які постановлені проти них [26].

При дослідженні меж здійснення судової влади наголошується на тому, що «у контексті необхідності забезпечення стабільності суспільного правопорядку, національної безпеки, нижньою межею здійснення судової функції держави щодо особи має бути правовий статус людини загалом у правовій системі та судової влади як суб'єкта суспільних відносин» [9, с. 96]. Виходячи із таких постулатів в основі системи виконання судових рішень є ефективне і в розумні строки поновлення порушених прав.

1.3. Принцип поділу влади та організація виконання судових рішень. Без належного виконання судових рішень складно говорити про дієвість судової влади. Власне кажучи, незалежність судів і ефективне здійснення правосуддя є стрижнем поділу влади. Поділ влади тут має діалектичну природу: 1) забезпечення деконцентрації влади з метою запобігання зловживання нею через систему стримувань і противаг, серцевиною якої є незалежне правосуддя та 2) захист прав людини. Таким чином, предметно говорити про забезпечення поділу влади можна говорити у площині виконання судових рішень, що здійснюється через відповідні позитивні обов'язки держави. У підрозділі 3 цієї роботи у цьому контексті також розглядається судовий контроль за виконанням судових рішень, який логічно завершує процес забезпечення їх виконання і притягнення винних посадовців за зволікання або бездіяльність.

Характерним прикладом, що демонструє проблематику із виконанням судових рішень та ефективність механізмів юридичного захисту є рішення ЄСПЛ у справі Левчук, в якій дійшов висновку, що Україна порушила свої позитивні зобов'язання щодо захисту прав людини на повагу до приватного життя, оскільки національні суди не дослідили належним чином майбутній ризик домашнього насильства при розгляді позову Ірини Левчук про виселення з квартири її колишнього чоловіка, який зловживав алкоголем та систематично застосовував насильство до неї в присутності дітей [12]. У цій справі наголошується на неефективності заходів щодо запобігання та усунення негативних наслідків домашнього насильства, найчастіше жертвами яких виступають дружини та діти. Проблематика неефективності виконання судових рішень, доля яких у скаргах до ЄСПЛ складає до 95 %, як зазначив правозахисник Є. Захаров, зумовлена як тривалістю розгляду справ у судах, які часто пов'язані із їх неупередженістю, так і слабким виконанням самих судових рішень [11]. У свою чергу, КСУ наголосив, що «невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом» [27]. ЄСПЛ розглядає наявність певного визначеного на рівні нормативно-правового акту механізму компенсації матеріальної і моральної шкоди потерпілому як один із складників забезпечення виконання судових рішень [2]. Як зазначив КСУ: «Виконання судового рішення є невід'ємною складовою

права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави» [29]. Таким чином, виконання судових рішень є невід'ємним елементом забезпечення законності та забезпечення прав людини.

2. Основні компоненти доступу до адміністративного правосуддя. Для з'ясування змісту гарантій виконання рішень адміністративних судів насамперед слід визначитися зі змістом доступу до адміністративного правосуддя і в чому полягає його специфіка. Зокрема, існують певні питання, пов'язані із розмежуванням предмета юрисдикції та доказуванням у процесі, що впливає на процес ухвалення рішень адміністративних судів та їх виконання.

2.1. Гарантії доступу до адміністративного правосуддя. Сучасна адміністративна юстиція була запроваджена у Франції задля забезпечення контролю над діями публічної адміністрації та мінімізації владного свавілля. Тому ключовим питанням є те, яким чином організаційні та процедурні засади функціонування адміністративних судів на задовільному рівні дозволяють забезпечити законність у діяльності публічної адміністрації та поновити порушені права і свободи. Інституціональні та процедурні аспекти доступності адміністративного правосуддя є ключовими у з'ясуванні його змісту, про що свідчить аналіз.

Відповідно до статті 5 КАС кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом:

- визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
- визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Такі приписи КАС забезпечують цілісну систему доступу до адміністративного правосуддя, хоча тут можуть виникати низка питань, пов'язаних із розмежуванням предмета юрисдикції, що впливає на з'ясування обсягу поняття доступу до правосуддя і зважаючи на комплексність його розуміння заслуговує на окреме дослідження.

Наприклад, серед гарантій доступності правосуддя О. Овчаренко виділяє: а) інституційні (територіальна організація судів, відкритість інформації про суд, визначення юрисдикції суду, компетентність суддів, стабільність судової системи); б) організаційно-правові (розумність строків, доступ до правничої допомоги, позасудове врегулювання, доступ до судових рішень та їх виконання); в) доступність механізмів оскарження рішень [14, с. 75]. На думку І. Марочкіна доступність правосуддя є нормативно закріпленою та реально забезпеченою можливістю безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав. До основних елементів доступності правосуддя вчений відносить:

1) організаційно-правові, зокрема: а) територіальне наближення судів до населення; створення умов, що сприятимуть зайняттю суддівських посад висококваліфікованими спеціалістами; належне матеріальне забезпечення судів; раціональна організація роботи апарату суду тощо; б) відкриття провадження у суді; порядок розгляду справ, що забезпечує безперешкодну можливість використовувати процесуальні права; розумні строки судового розгляду; можливість оскарження судових рішень та їх реальне виконання тощо;

2) матеріальні – розумність судових витрат, часткове чи повне звільнення від їх сплати; фінансування судової діяльності, що забезпечує можливість незалежного правосуддя; надання кваліфікованої юридичної допомоги на пільгових умовах вразливим верствам населення [13, с. 31-34].

Серед складників доступу до правосуддя розглядають також забезпечення гарантій суб'єктивного права особи на судовий захист, а також юридичне закріплення та реальне утвердження рівності громадян перед законом і судом, надання достовірної інформації про функціонування судової системи шляхом публікації довідників, розміщення інформації у приміщеннях судів та на їх веб-сторінках у мережі інтернет, створення спрощених і стандартизованих форм юридичних документів, необхідних для початку й перебігу судового провадження, запровадження технології, завдяки якій сторони могли б отримувати за допомогою комп'ютерних засобів документи, необхідні для подання

позову до суду та для підтримання прямого зв'язку між сторонами або їхніми представниками та судом [7].

Попри зазначену дискусію слід підкреслити, що інтерпретацію поняття доступу до адміністративного правосуддя слід виводити із конституційних і міжнародних гарантій права на судовий захист, який має бути оперативним, дієвим та ефективним.

2.2. Гарантії виконання рішень адміністративних судів як компонент доступу до правосуддя. Згідно із європейськими стандартами виконання судових рішень процедури їх виконання мають бути максимально результативними та дієвими, а законодавство – бути достатньо детальним, щоб забезпечити юридичну визначеність та прозорість процесу. Статус, роль, обов'язки та повноваження виконавців мають бути встановлені законом задля визначеності та прозорості процесу виконання [4]. Як зазначає О. Верба, рішення судів мають бути не лише деклараціями, вони повинні бути виконаними, а в необхідних випадках – у примусовому порядку, за чим має здійснюватися контроль [6, с. 109]. Право на забезпечення виконання судових рішень не є абсолютним правом. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що:

«Однак право на звернення до суду та стадія виконання відповідного судового рішення не є абсолютними та можуть підлягати законним обмеженням. При обмеженні права власності особи або на підставі закону, або фактичними діями Європейський Суд розглядає, чи зменшує накладене обмеження значимість права, зокрема, чи переслідує воно законну мету і чи існує розумне співвідношення між засобами, що використовуються, і метою, що переслідується» [5].

Доволі є дивною та обставина при виконанні судових рішень, що державні реєстри боржників, автоматизована система виконавчого провадження не синхронізовані із Єдиним державним реєстром судових рішень [6, с. 37] і є відвертим нонсенсом з точки зору юридичної визначеності як компонента верховенства права, так і стандартів e-government. Тому існує необхідність інтеграції цих реєстрів, щоб забезпечити прозорий процес контролю за виконанням судових рішень. Зокрема, це також має значення для закладення асигнувань у проект Державного бюджету України на наступний рік за цією статтею з урахуванням наявної заборгованості перед громадянами за відповідними судовими рішеннями.

Адміністративне правосуддя є ефективним при умові неухильного виконання рішень адміністративних судів. При вирішенні справи суд має подбати про способи і строки виконання судового рішення, що може одразу зняти багато проблем, пов'язаних із його виконанням. Як зазначається в одному із посібників з адміністративного судочинства, належить виконувати судові рішення, які набрали законної сили, а також ті, що відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) [10] виконуються негайно після їх постановлення чи оголошення. Також негайно виконуються ухвали про забезпечення адміністративного позову (стаття 118 КАС), про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом чи застосування інших заходів процесуального характеру (стаття 271 КАС) та низка постанов (стаття 256 КАС) [15].

Таким чином, забезпечення дієвого, оперативного та в повному обсязі виконання рішень адміністративних судів сприяє забезпеченню законності та недопущення свавілля у діяльності органів публічної адміністрації, поновленню прав і свобод людини та механізму запобігання їх порушенню.

3. Стандарти належної правової процедури та судовий контроль за виконанням судових рішень. Забезпечення судового контролю за виконанням судових рішень є важливою гарантією забезпечення неухильного втілення їх в життя. Відмова від судового контролю за цими процедурами у свій час стало чинником погіршення якості забезпечення доступу до правосуддя, яке у повному обсязі при умові неухильного виконання рішень судів.

3.1. Судовий контроль та стандарти виконавчого провадження. Адміністративне судочинство, хоча ні не так, судочинство взагалі, не було б ефективним, якби особи які обрали такий спосіб захисту своїх прав як звернення до суду з відповідним позовом, не отримували кінцевого результату, за наслідками такого звернення.

Постає питання – а що буде таким “кінцевим результатом”? Цілком зрозуміло, що таким кінцевим результатом для людини буде не рішення суду, яке набрало законної сили і резолютивною частиною якого, наприклад когось буде зобов'язано здійснити перерахунок пенсії та виплатити її позивачеві, а виплата таких коштів в натурі.

Саме для досягнення вказаного кінцевого результату від отриманого судового рішення, за наслідками розгляду позову в порядку адміністративного судочинства у Україні існує інститут судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах (стаття 382 КАС).

Змістом такого судового контролю буде надання можливості позивачеві за допомогою суду впливати на відповідача по справі - суб'єкта владних повноважень, стосовно якомога швидкого та невідворотного виконання винесеного судом рішення в порядку адміністративного судочинства. Такий судовий контроль існує в наступних двох формах:

Перша, коли суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судові рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення.

Що відбувається далі, за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накладати на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Причому, половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України.

Питання про накладення штрафу вирішується за клопотанням позивача або за ініціативою судді у судовому засіданні з повідомленням сторін – це і буде другою формою судового контролю. Також, суддя за клопотанням органу чи посадової особи, відповідальних за виконання рішення, на підставі відповідних доказів може зменшити розмір штрафу на суму штрафу, який було накладено за ці самі дії державним виконавцем відповідно до Закону про виконавче провадження. Сплата штрафу не звільняє від обов'язку виконати рішення суду і подати звіт про його виконання. Повторне невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування наслідків, установлених частинами першою і другою статті 382 КАС, але розмір нового штрафу при цьому збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою.

По друге, йде мова забезпечення кінцевого результату для позивача. Результат, також досягається за допомогою іншого інституту – виконання рішення суду органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями шляхом виконавчого провадження.

Стандартами тобто засадами виконавчого провадження є: 1) верховенство права; 2) обов'язковість виконання рішень; 3) законність; 4) диспозитивність; 5) справедливості, неупередженості та об'єктивності; 6) гласності та відкритості виконавчого провадження; 7) розумності строків виконавчого провадження; 8) співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями; 9) забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців.

3.2. Судовий контроль та забезпечення прав учасників виконавчого провадження. Для того щоб визначити права учасників виконавчого провадження, для початку потрібно з'ясувати, а ким законодавство України вважає учасників виконавчого провадження (виконавець, сторони, представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання, особи, права інтелектуальної власності яких порушені).

Оскільки, ми говоримо про судовий контроль за виконанням судового рішення та виконання такого рішення, як способів досягнення результату для осіб, що звернулися за захистом своїх прав з позовом до суду, то варто зупинитися саме на заявниках. Такими у виконавчому провадженні будуть сторони виконавчого провадження, а точніше одна із сторін – стягувач. Оскільки, саме в інтересах останнього і винесено судові рішення за результатами розгляду справи по його позовній заяві.

Згідно до статті 19 Закону про виконавче провадження сторони виконавчого провадження як його учасники мають право ознайомлюватися з матеріалами виконавчого провадження, робити з них виписки, знімати копії, заявляти відводи у випадках, передбачених цим Законом, мають право доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження, право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність виконавця у порядку, встановленому цим Законом, надавати додаткові матеріали, заявляти клопотання, брати участь у вчиненні виконавчих дій, надавати усні та письмові пояснення, заперечувати проти клопотань інших учасників виконавчого провадження та користуватися іншими правами, наданими законом. Також, стягувач в деяких випадках має право вибору хто буде здійснювати виконання рішення прийнятого на його користь, чи це будуть органи державної виконавчої служби чи приватні виконавці.

На нашу думку, основним показником забезпечення прав учасників виконавчого провадження буде практика Верховного суду, що виникає у спорах на стадії виконання судових рішень, на якій слід зупинитися більш детально:

Перше – є багато судової практики з приводу справ, які розглянуті з підстав необхідності визначення юрисдикції – тобто, які справи мають розглядатися в порядку адміністративного судочинства. Так, згідно з постановою Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 921/16/14-г/15 [19] суд прийшов до висновку, що спори щодо оскарження рішення, дії чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця щодо стягнення виконавчого збору підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства. У Постанові Верховного Суду від 06 червня 2018 року у справі № 127/9870/16-ц [20] суд зазначає, що спори щодо скасування постанови державного виконавця про накладення штрафів підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Друге, є судова практика, що стосується стягнення виконавчого збору, витрат, пов'язаних з організацією та проведенням виконавчих дій, накладення штрафу. Постановою Касаційного адміністративного суду від 07 лютого 2019 року у справі № 823/1279/17 [21] суд зазначив, що ненадання боржнику строку для добровільного виконання судового рішення, а також документально підтверджений факт повного виконання рішення боржником до початку його примусового виконання, свідчать про відсутність підстав для винесення постанови про стягнення з боржника виконавчого збору.

Третє, важливою судовою практикою, вже більше для іншої сторони виконавчого провадження – боржника, будуть справи стосовно заміни сторони у виконавчому провадженні. Наприклад у постанові Касаційного господарського суду від 21 січня 2019 року у справі № 909/1411/13 [22] зазначено, що під час розгляду заяви про заміну сторони виконавчого провадження у зв'язку із укладенням договору про відступлення права вимоги слід враховувати, що таке відступлення може здійснюватися тільки стосовно дійсної вимоги, що існувала на момент переходу цих прав.

Четверте, черговим важливим моментом є справи, пов'язані з поверненням виконавчого документа та закінченням виконавчого провадження. Постановою Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року у справі № 629/2799/17 [23] встановлено, якщо документ про примусове виконання рішення містить усі необхідні реквізити, передбачені законом для примусового виконання рішення, невірно вказана назва такого документу не є підставою для повернення документів без прийняття.

П'яте, справи, що пов'язані з визначенням строків у виконавчому провадженні. У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2018 року у справі № 727/1256/16-ц [17] зазначено, що строк пред'явлення виконавчого документа до виконання переривається пред'явленням виконавчого документа до виконання. Після переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання перебіг строку поновлюється, а повернення стягувачу виконавчого документа на підставі заяви не позбавляє його права повторно пред'явити виконавчий документ до виконання.

Шосте, справи стосовно визначення вартості та оцінки майна у виконавчому провадженні. У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 821/197/18/4440/16 [18] суд зазначив, що визначення вартості майна боржника є процесуальною дією державного виконавця (незалежно від того, яка конкретно особа – сам державний виконавець чи залучений ним суб'єкт оціночної діяльності, здійснювала відповідні дії) та оскаржується в порядку, передбаченому для оскарження рішень та дій виконавців.

Вказана вище судова практика є тільки невеликою частиною результатів роботи різного судочинства, але вона точно забезпечує реалізацію учасниками виконавчого провадження своїх прав.

Отже, права учасників виконавчого провадження забезпечені на всіх рівнях чинного законодавства України: Конституцією України, процесуальними кодексами, Законом України “Про виконавче провадження” та судовою практикою, і не лише вітчизняною але й практикою Європейського суду з прав людини та нормами міжнародного права. Зокрема згідно рішення ЄСПЛ у справі “Півень проти України” [16], в якому зазначається, що виконання рішення суду є черговою стадією судового процесу.

Висновки. Доступ до правосуддя у контексті принципів конституційного і міжнародного права трактується виходячи із того, що право на судовий захист не є абсолютним і таке може бути обмежене на засадах пропорційності, зокрема з міркувань процесуальної економії, ефективності та дієвості юридичного захисту. Поняття доступу до правосуддя впливає із розуміння правової держави та верховенства права у їх співвідношенні. Компонентами доступу до правосуддя є наступні: 1) досудові процедури врегулювання, зокрема медіацію; 2) доступ до правничої допомоги та судові збори; 3) строки розгляду справи; 4) порядок оскарження судових рішень; 5) ефективність та дієвість виконання судових рішень. У комплексі вони утворюють поняття доступності правосуддя, яке має завершений характер при умові ефективного виконання судових рішень у розумні строки.

На це впливають низка інституційних та процедурних чинників, які залежать від ступеня розвитку правової культури.

У свою чергу, інтерпретацію поняття доступу до адміністративного правосуддя слід виводити із конституційних і міжнародних гарантій права на судовий захист, який має бути оперативним, дієвим та ефективним. При цьому адміністративне судочинство має гарантувати законність у діяльності публічної адміністрації та захищати права і свободи людини. А забезпечення дієвого, оперативного та в повному обсязі виконання рішень адміністративних судів сприяє гарантуванню законності та недопущення свавілля у діяльності органів публічної адміністрації, поновленню прав і свобод людини та механізму запобігання їх порушенню.

Список використаних джерел:

1. Brumarescu v Romania [GC], app. No 28342/95, ECHR 1999-VII
2. Dimopoulos v Turkey, App. No. 37766/05, Judgment of ECHR on 2 April 2019.
3. Ebers G.J. (1952) Die Verwaltungs- und Verfassungsgerichtsbarkeit in Osterreich. Verfassung und Verwaltung in Theorie und Wirklichkeit. Festschrift für Wilhelm Laforet. München 269, 271.
4. Rec (2003) 17 of the Committee of Ministers to member states on enforcement, URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805df135
5. Shestakov v Russia, app. No 48757/99, Judgment of ECHR on 18 June 2002.
6. Виконавче провадження: теорія та практика / заг. ред. Р.Ф. Ханової та С.О. Кравцова. Харків: Право, 2021.
7. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських судів щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних способів вирішення спорів.
8. Віталій Іванович Кулик та 191 інший заявник проти України, заява № 10036/07 та 191 інша заява, рішення від 15 червня 2017 р.
9. Іванець О.М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: дис... к.ю.н. 12.00.10. Київ: Національна академія прокуратури України, 2015.
10. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (станом на 27.04.2021 р.)
11. Константінова Н. 95 % скарг до ЄСПЛ від українців стосується невиконання судових рішень – Захаров. Радіо Свобода, 22 листопада 2020, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-veyrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html>
12. Левчук проти України, заява № 17496/19, рішення від 3 вересня 2020 р.
13. Марочкін І.Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації. Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Київ-Харків, 2002.
14. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації. Харків: Право, 2008.
15. Основи адміністративного судочинства в Україні / заг ред. Н.В. Олександрової, Р.О. Куйбіди. Київ: Конус-Ю, 2006.
16. Півень проти України, заява № 56849/00, рішення від 19.06.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_222#Text (дата звернення 13.02.2022).
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 26.06.2018 р. Справа № 727/1256/16-ц URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75286993>.
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 20.03.2019 р. Справа № 821/197/18/4440/16 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81013816>.
19. Постанова Верховного суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 06.05.2018 р. Справа № 921/16/14-г/15 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74660021>.
20. Постанова Верховного суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 06.06.2018 р. Справа № 127/9870/16-ц URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74777526>.
21. Постанова Касаційного адміністративного суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 07.02.2019 р. Справа № 823/1279/17-ц URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79698341>.
22. Постанова Касаційного господарського суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 21.01.2019 р. Справа № 909/1411/13 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79429885>.
23. Постанова Касаційного цивільного суду: Єдиний державний реєстр судових рішень 16.05.2018 р. Справа № 629/2799/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74376289>.

24. Про виконавче провадження: Закон України № 1404-VIII (у ред. від 06.12.2021 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

25. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів: Закон України № 1403-VIII (у ред. від 03.07.2020 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>

26. Рішення КСУ № 10-р/2020 від 28.08.2021 р.

27. Рішення КСУ № 11-рп/2012 від 25.04.2012 р.

28. Рішення КСУ № 16-рп/2009 від 30.06.2009 р.

29. Рішення КСУ № 18-рп/2012 від 13.12.2012 р.

30. Рішення КСУ № 2-п(II)/2019 від 15.05.2019 р.

31. Цувіна Т. Принцип *res judicata* у цивільному процесі. Цивільне право і процес. 2019, № 9, с. 38-44, DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.07>